

Problemy demograficzne Polski jako wyzwania dla polityki ludnościowej i migracyjnej

W XXI w. problematyka migracji zagranicznych w Europie zyskuje na znaczeniu, co wiąże się z przemianami demograficznymi, jakich doświadczają państwa europejskie. Coraz częściej mówi się o postępującym procesie demograficznego starzenia się ludności kontynentu, który jest rozumiany dwojako. Po pierwsze, ludność żyje coraz dłużej, czyli rośnie przeciętne dalsze trwanie życia w każdym wieku, również w zdrowiu. Po drugie, zwiększa się udział w społeczeństwie osób w wieku uznawanym za starość, co oznacza przemiany w strukturze populacji według wieku. Towarzyszą temu niskie wartości współczynników płodności, teoretycznego współczynnika dzietności, wskaźników urodzeń oraz współczynników reprodukcji netto i brutto. Publikacja dwóch długookresowych prognoz ludnościowych przez ONZ¹ i Eurostat² stała się impulsem do powstania analogicznych opracowań dla poszczególnych państw. Dla Polski zostało ono przygotowane przez Główny Urząd Statystyczny (GUS)³.

Zarówno w literaturze przedmiotu, opracowaniach popularno-naukowych, jak i polskiej prasie codziennej od prawie dekady wiele uwagi poświęca się problematyce emigracji z Polski, natomiast znacznie mniej miejsca zajmuje zagadnienie równie ważne – imigracja. Tymczasem nasilające się procesy emigracyjne, ujemny przyrost naturalny oraz starzenie się społeczeństwa powodują, że pojawiła się i pogłębia luka demograficzna, zaś jeszcze większa pojawi się na rynku pracy. Paradoksalnie, w państwie o dużej liczbie emigrantów (ponad 2 mln osób, w tym ponad 1 mln od 2004 r.), którzy wyjechali głównie w celach zarobkowych, i względnie wysokiej wartości stopy bezrobocia (powyżej 10%) dla prawidłowego funkcjonowania gospodarki

¹ United Nations, *World Population Prospects: The 2008 Revision*, vol. 1, Comprehensive Tables, New York 2009, <http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/trends/population-prospects.shtml>; United Nations, *World Population Prospects: The 2012 Revision*, <http://esa.un.org/wpp/>, dostęp 8.06.2014.

² Eurostat, *Population Projections 2010–2060*, 8 June 2011, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-08062011-BP/EN/3-08062011-BP-EN.PDF, dostęp 8.06.2014.

³ Por. Główny Urząd Statystyczny, Materiały na temat prognozy ludności dla Polski na lata 2008–2035, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/>, dostęp 8.06.2014.

i jej dalszego rozwoju niezbędny jest import siły roboczej. Potwierdzają to ogólne założenia polityki krajowej przedstawione m.in. w raportach *Polska 2030* i *Europa 2020*, a także szczegółowe założenie polityki ludnościowej przygotowane m.in. przez Rządową Radę Ludnościową.

Celem opracowania jest przedstawienie aktualnej i prognozowanej sytuacji demograficznej w Polsce ze wskazaniem jej najważniejszych konsekwencji społeczno-gospodarczych. Na tym tle akcentuje się rosnącą rolę migracji zagranicznych, w szczególności imigracji z przyczyn ekonomicznych, dla przyszłego potencjału demograficznego państwa i obszarów z nim powiązanych. Ponadto, w opracowaniu zawarto analizę ilościową i jakościową imigracji do Polski, która staje się państwem imigracyjnym, a prawidłowość ta będzie nabierała znaczenia w najbliższych latach.

W opracowaniu przyjęto, że przystąpienie Polski do UE przyczyniło się do wzrostu znaczenia migracji zagranicznych w kształtowaniu sytuacji demograficznej w państwie. Polska stała się nie tylko państwem emigracji, ale – na skutek poprawy sytuacji gospodarczej – również docelowym państwem imigracji o charakterze ekonomicznym, zwłaszcza dla migrantów z państw Europy Wschodniej. Imigracja z tej części Europy będzie coraz liczniejsza, a jej charakter będzie się zmieniać.

Opracowanie składa się z trzech części i dotyczy sytuacji demograficznej w Polsce w latach 2003–2013, co pozwala zaobserwować przemiany demograficzne w przeddzień akcesji do UE i w pierwszych latach po niej, a następnie w okresie światowego kryzysu finansowego i towarzyszącego mu kryzysu gospodarczego. Przedstawiono również prognozy demograficzne dla Polski w perspektywie do 2035 roku. W drugiej części skoncentrowano uwagę na zagadnieniu migracji zagranicznych, omawiając najważniejsze trendy i wyniki dla emigracji i imigracji. Centralne miejsce zajęła problematyka imigracji do Polski. Trzecia część opracowania została poświęcona wybranemu aspektowi tej imigracji – o charakterze pracowniczym. W celu jej zobrazowania posłużono się przykładem imigrantów z Ukrainy obecnych na polskim rynku pracy.

Sytuacja demograficzna Polski po 2003 roku

Przedmiotem analizy i oceny w tej części opracowania jest problematyka demograficzna współczesnej Polski ograniczona do zagadnienia bilansu ludności i zmian w strukturze demograficznej ludności, ruchu naturalnego ludności (urodzenia i płodność oraz umieralność, z wyłączeniem kwestii małżeństw i rozwodów) i migracji zagranicznych. Prowadzona analiza wybranych zjawisk ludnościowych

ma przede wszystkim charakter statystyczny i odwołuje się do oficjalnych źródeł statystyki publicznej.

W ostatnich latach powstaje również dużo opracowań na temat **sytuacji demograficznej Polski**. Pisze się o depresji demograficznej, mając na uwadze obserwowane trendy w zakresie liczby ludności ogółem, struktury ludności według biologicznych i ekonomicznych grup wieku, przyrostu/ubytku naturalnego, salda migracyjnego, współczynników płodności ogólnych i cząstkowych. Pesymistyczny obraz przyszłości demograficznej państwa rysuje się także na podstawie długookresowych prognoz ludnościowych do 2035, 2050 i 2060 roku. Aby odpowiedzieć na pytanie o aktualną sytuację demograficzną Polski, warto przyjrzeć się wybranym aspektom procesów demograficznych zachodzących w państwie w ostatnich dziesięciu latach, tj. 2003–2013.

W końcu 2013 r. liczba ludności Polski ogółem wyniosła ok. 38 496 tys. osób, czyli o 37 tys. mniej niż w roku poprzednim, a tempo ubytku ludności wyniosło -0,1%, tj. na każde tysiąc mieszkańców ubył jedna osoba⁴. W 2013 r. pod względem liczby ludności Polska była 33. państwem świata i 6. w Unii Europejskiej. Według kryterium gęstości zaludnienia znalazła się w grupie średnio zaludnionych państw europejskich⁵.

W Tabeli 1. przedstawiono wartości składników rozwoju liczebnego Polski dla wybranych lat z okresu 2003–2013. Jak można zaobserwować, liczba ludności Polski między 2003 r. a 2013 r. nieznacznie wzrosła o 0,8%, co w kategoriach absolutnych oznaczało dodatnią zmianę o 305,1 tys. osób z 38,2 mln do 38,5 mln. W ciągu dziesięciu lat wzrost odnotowano zarówno dla liczby urodzeń żywych (z 351,1 tys. do 369,6 tys.), jak i liczby zgonów (z 365,2 tys. do 387,3 tys.). W obu analizowanych latach liczba zgonów przeważała na urodzeniami żywymi, co znalazło odzwierciedlenie w ujemnym przyroście naturalnym, który odpowiednio wyniósł -14,1 tys. osób w 2003 r. i -17,7 tys. osób w 2013 r. Te same liczby absolutne wyrażone w kategoriach względnych wskazują na wzrost współczynnika urodzeń żywych z 9,2‰ do 9,6‰ i wzrost współczynnika zgonów z 9,6‰ do 10,1‰. Współczynnik przyrostu naturalnego przyjmował w obu okresach porównywalne wartości ujemne – w 2003 r. wyniósł -0,4‰ a w 2013 r. obniżył się nieznacznie do -0,5‰. Ważną miarą jest umieralność dzieci poniżej pierwszego roku życia, która w państwach rozwiniętych jest zazwyczaj niska. W wypadku Polski liczba absolutna zgonów niemowląt stale obniża się: w 2003 r. zmarło ok. 2,5 tys. nie-

⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2013 r. Stan w dniu 31 XII*, Warszawa 2014, s. 124, [http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc-ludnosc-stan-i-struktura-ludnosc-i-raz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-w-2013-r-stan-w-dniu-31-xii,6,12.html](http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stan-i-struktura-ludnosc-i-raz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-w-2013-r-stan-w-dniu-31-xii,6,12.html), dostęp 8.06.2014.

⁵ *Ibidem*, s. 125.

mowląt, a 10 lat później ok. 1,7 tys. Te korzystne zmiany znajdują odbicie w trendzie współczynnika zgonów niemowląt, który z wartości 7 zgonów dzieci poniżej pierwszego roku życia na 1000 urodzeń żywych spadł do 4,6 zgonów.

W analogicznym okresie istotne zmiany obserwowano w kształtowaniu się salda migracji zagranicznych. Liczba emigrantów przeważała nad liczbą imigrantów, co skutkowało ujemnym bilansem. W 2003 r. szacowana liczba przyjazdów do Polski wyniosła 7 tys., a wyjazdów osiągnęła 20,8 tys., podczas gdy w 2013 r. wartości absolutne wzrosły odpowiednio do 12,2 tys. i 32,1 tys. Na początku analizowanej dekady saldo migracji przyjęło ujemną wartość –13,8 tys. a na koniec tego okresu było zdecydowanie bardziej niekorzystne, wynosząc –19,9 tys. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że rozmiary emigracji i imigracji podlegały znacznym wahaniom w poszczególnych latach okresu 2003–2013. Dla przykładu, w 2012 r. saldo migracji zagranicznych wyniosło „tylko” –6,6 tys. osób.

Tabela 1. Ludność, ruch naturalny i migracje w latach 2003–2013

Lata	Ludność stan w dniu 31 XII	Urodzenia żywe	Zgony		Przyrost naturalny	Migracje zagraniczne			Urodzenia żywe	Zgony	Przyrost naturalny	Ogólne saldo migracji	Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych
			ogółem	w tym niemowląt		Imigracja	Emigracja	Saldo migracji					
w tysiącach									na 1000 ludności faktycznie zamieszkałej				
2003	38 191	351,1	365,2	2,5	-14,1	7,0	20,8	-13,8	9,2	9,6	-0,4	-0,4	7,0
2004	38 174	356,1	363,5	2,4	-7,4	9,5	18,9	-9,4	9,3	9,5	-0,2	-0,2	6,8
2008	38 136	414,5	379,4	2,3	35,1	15,3	30,1	-14,9	10,9	10,0	0,9	-0,4	5,6
2012	38 533	386,3	384,8	1,8	1,5	14,6	21,2	-6,6	10,0	10,0	0,0	-0,2	4,6
2013	38 496	369,6	387,3	1,7	-17,7	12,2	32,1	-19,9	9,6	10,1	-0,5	-0,5	4,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Tabela 2: *Ludność, ruch naturalny i migracje w latach 1946–2013*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Struktura ludności do 2013 r.*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/struktura-ludnosci-do-2013-r-,16,1.html>, dostęp 8.06.2014

Analiza struktury ludności według **biologicznych grup wieku** (Tabela 2.), pozwala zauważyć kilka ważnych prawidłowości. Niezależnie od roku, w minionej dekadzie najliczniejsza pozostaje zbiorowość mieszkańców Polski w wieku 15–64 lata. Ich udział w ludności ogółem wzrósł o 0,5 p.p. między 2003 r. a 2013 r. z 69,8% do 70,3%, co odpowiada wartościom absolutnym 26,7 i 27,1 mln osób. W tej grupie zawiera się zbiorowość kobiet w wieku rozrodczym 15–49 lat, której liczebność zmniejszyła się o 667,7 tys. osób, co oznacza w kategoriach względnych spadek o 1,9 p.p. z 26,1% do 24,2%. W tym samym czasie, udział najmłodszej grupy wiekowej w populacji ogółem zmniejszył się z 17,2% do 15%, podczas gdy wzrósł udział grupy najstarszej

z 13% do 14,7%. W 2003 r. zbiorowość osób w wieku 0–14 lat liczyła 6,6 mln, a dekadę później 5,8 mln osób, natomiast liczebność tej w wieku 65 lat i więcej zwiększyła się z 5 do 5,7 mln osób. Przy tak przyjętych trzech biologicznych grupach wieku można zaobserwować, że trendy wyznaczone na podstawie odsetków skrajnych grup wiekowych w populacji (tj. 0–14 i 65+) zbiegają się w czasie.

Tabela 2. Stan i struktura ludności według ekonomicznych i biologicznych grup wieku w wybranych latach okresu 2003–2013*, stan w dniu 31 XII

Grupy wieku	2003	2008	2012	2013	zmiana 2003–2013
OGÓŁEM (w tys. osób)	38 190,6	38 135,9	38 533,3	38 495,7	305,1
0–17 lat	8 349,8	7 349,7	7 066,8	6 995,4	–1 354,4
% ludności ogółem	21,9	19,3	18,3	18,2	–3,7
18–59/64 lata (w tys. osób)	24 038,8	24 590,5	24 605,6	24 422,1	383,3
% ludności ogółem	62,9	64,5	63,9	63,4	0,5
60/65 lat i więcej (w tys. osób)	5 802,0	6 195,7	6 861,0	7 078,2	1 276,2
% w ludności ogółem	15,2	16,2	17,8	18,4	3,2
0–14 lat (w tys. osób)	6 580,2	5 829,4	5 796,6	5 771,4	–808,8
% w ludności ogółem	17,2	15,3	15,0	15,0	–2,2
15–64 lata (w tys. osób)	26 659,1	27 160,1	27 249,0	27 051,6	392,5
% w ludności ogółem	69,8	71,2	70,7	70,3	0,5
65 lat i więcej (w tys. osób)	4 951,3	5 146,3	5 487,7	5 672,6	721,3
% w ludności ogółem	13,0	13,5	14,2	14,7	1,7
Kobiety w wieku rozrodczym 15–49 lat (w tys. osób)	9 984,7	9 619,8	9 388,3	9 317,0	–667,7
% w ludności ogółem	26,1	25,2	24,4	24,2	–1,9

* Dane dla lat 1999–2009 opracowano metodą bilansową na podstawie wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z dnia 20 V 2002 r. oraz danych sprawozdawczości bieżącej. Dane od 2010 r. opracowano metodą bilansową na podstawie wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z dnia 31 III 2011 r. oraz danych sprawozdawczości bieżącej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Tabela 1. Stan i struktura ludności według wieku w latach 1989–2013*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Struktura ludności do 2013 r.*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/struktura-ludnosc-do-2013-r-,16,1.html>, dostęp 8.06.2014

W analizowanej dekadzie można zaobserwować istotne zmiany w strukturze ludności Polski według **ekonomicznych grup wieku** (Tabela 2.), które zgodnie z obowiązującymi w Polsce przepisami przyjęto jako: 0–17, 18–59 (kobiety) i 18–64 (mężczyźni) oraz 60/65 lat i więcej. Pozwala to wyznaczyć odpowiednio ludność w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym, przy czym ludność w wieku przed- i poprodukcyjnym rozpatrywana łącznie stanowi ludność w wieku nieprodukcyjnym. W badanym okresie 2003–2013 przeważała w ujęciu liczbowym grupa wiekowa 18–59/64 lata, czyli ludność w wieku zdolności do pracy. Jej udział

w populacji ogółem wykazywał słaby wzrost z 62,9% do 63,4%. Jednocześnie w latach 2003–2013 spadł wyraźnie udział zbiorowości w wieku przedprodukcyjnym z 21,9% do 18,2%, co oznacza, że w kolejnych latach na rynek pracy będzie wchodził coraz mniejszy odsetek ludności ogółem. Z kolei osoby w wieku poprodukcyjnym reprezentowały coraz większą część społeczeństwa polskiego – na początku analizowanego okresu stanowiły one 15,2%, a po 10 latach już 18,4%.

Ujęcie procentowe warto przełożyć na liczby absolutne w celu zaobserwowania skali zjawiska. W 2003 r. grupa wiekowa 0–17 lat liczyła 8,3 mln osób, a w 2013 r. spadła do 7 mln. Odpowiednio zbiorowość osób w wieku 18–59/64 lata obejmowała: 24 mln i 24,4 mln. W końcu liczba osób 60/65+ w 2003 r. wyniosła 5,8 mln, a dekadę później 7,1 mln. Liczba osób w wieku produkcyjnym jest kluczową grupą wiekową z punktu widzenia gospodarki i państwa, ponieważ pozwala na oszacowanie wielkości potencjalnych zasobów siły roboczej. Wskaźnik ten jest bardzo ważny dla analizy strony podaży i popytu na rynku pracy i potrzebny do analizy zjawiska obciążenia demograficznego, którego znaczenie rośnie w ostatnich latach w państwach o postępującym procesie starzenia się populacji. Oczywiście wspomniane dane statystyczne warto zestawiać z danymi dotyczącymi osób aktywnych zawodowo (pracujących i bezrobotnych) oraz biernych w społeczeństwie. Wówczas uzyskany obraz będzie kompletny.

Spadek udziału liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym i wzrost tej w wieku poprodukcyjnym wpłynęły na zakres **obciążenia demograficznego ludności** Polski w wieku produkcyjnym. W badanym okresie zmniejszyło się obciążenie demograficzne ludności w wieku produkcyjnym osobami w wieku przedprodukcyjnym (z 35 do 29 osób na 100 osób), jednak wzrosło obciążenie ludnością w wieku 60/65+ (z 24 do 29). Łącznie w 2003 r. na 100 osób w wieku 18–59/64 lat przypadało 59 osób w wieku nieprodukcyjnym, a w 2013 r. było to nieznacznie mniej – 58 osób. Należy jednak podkreślić, iż w tym czasie skala całkowitego obciążenia była niższa, a w latach 2007–2010 obniżyła się do 55 osób⁶.

Przeciętny **wiek rodzących kobiet** ogółem wzrósł z 27,3 lat w 2003 r. do 29,3 lat w 2013 roku. Ta sama prawidłowość dotyczy narodzin pierwszego dziecka – w ciągu dekady przeciętny wiek kobiet w tej grupie zwiększył się z 24,9 lat do 27,1 lat. Najwyższy współczynnik urodzeń żywych w roku poprzedzającym akcesję Polski do UE odnotowano dla kobiet w wieku rozrodczym kolejno w grupie wiekowej 25–29 lat (88,1), 20–24 lata (64,1) i 30–34 lata (52,9). Dekadę później kobiety w wieku 25–29 lat wciąż charakteryzowały się najwyższą wartością tego współczynnika, choć już na niższym

⁶ Tabela 3. *Rozwój i zmiany w strukturze ludności w latach 1950–2013; 2013*, w: *Główny Urząd Statystyczny, Struktura ludności do 2013 r.*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/struktura-ludnosc-do-2013-r,-16,1.html>, dostęp 8.06.2014.

poziomie (85,8), natomiast zauważalnie wzrosło znaczenie grupy 30–34 lata, dla której odpowiedni współczynnik wyniósł 69,4, przy jednoczesnym spadku wartości dla 20–24-latek do 48,4. Wystarczyło 10 lat, aby nastąpiła zamiana miejsc między dwiema ważnymi grupami wiekowymi w zbiorowości kobiet w wieku rozrodczym. Oznacza to, że w 2013 r. więcej potomstwa urodziły kobiety na początku trzeciej dekady życia, niż te między 20 a 24 rokiem życia. Co więcej, między 2003 r. a 2013 r. nieznacznie spadła liczba urodzeń żywych dla najmłodszej grupy kobiet w wieku rozrodczym 15–19 lat (z 14,5 do 13,7), przy jednoczesnym wzroście w grupie 40–44 lata (z 4,6 do 6,2) a nawet 45–49 lat (z 0,2 do 0,3). Na szczególną uwagę zasługuje silny wzrost wartości współczynnika urodzeń dla kobiet 35–39-letnich, dla których odnotowano zmianę z 20,9 do 29,5.

Niekorzystnie przedstawia się natomiast sytuacja w zakresie **współczynnika dzietności ogólnej**, który w analizowanym przedziale czasu trwale przyjmował wartości poniżej wartości progowej 2,1, której przekroczenie interpretuje się jako gwarancję prostej zastępowalności pokoleń. W Polsce w 2003 r. wyniósł on 1,222, co oznacza, że jedna kobieta urodziłaby przeciętnie 1,2 dzieci w ciągu całego okresu rozrodczego (15–49 lat) przy założeniu, że w poszczególnych fazach tego okresu rodziłaby z intensywnością obserwowaną w badanym roku, tzn. przy przyjęciu cząstkowych współczynników płodności z tego okresu za niezmiennie⁷. W latach 2003–2013 współczynnik osiągnął najniższą wartość na początku tego okresu, a najwyższą w 2009 r., kiedy wyniósł 1,398. Według danych za 2013 r. spadł do 1,256⁸.

Mieszkańcy Polski żyją coraz dłużej. W latach 2003–2013 przeciętne trwanie życia dla kobiet wzrosło o 2,2 lata do poziomu 81,1 lat, a dla mężczyzn o 2,6 lat do 73,1 lat. Kobiety żyją dłużej niż mężczyźni, jednak różnica w trwaniu życia zmniejsza się stopniowo – w ciągu dekady spadła z 8,4 lat do 8 lat. Odnotowuje się nadumieralność mężczyzn⁹.

Ocenia się, że Polska wpisuje się w model **drugiego przejścia demograficznego**, który charakteryzuje się m.in. spadkiem liczby urodzeń i małżeństw, przesuwaniem przeciętnego wieku rodzenia i tworzenia związków ku starszym rocznikom oraz wzrostem liczby rozwodów i związków nieformalnych. W Polsce zjawiska te i powiązane są obserwowane, choć ich tempo i stopień występowania różnią się w porównaniu do innych państw europejskich¹⁰.

⁷ Definicja współczynnika dzietności ogólnej, por. Główny Urząd Statystyczny, http://old.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-1058.htm, dostęp 8.06.2014.

⁸ Tabela 7. *Dzietność kobiet w latach 1960–2013*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Struktura ludności...*, *op.cit.*

⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Stan i struktura ludności...*, *op.cit.*, s. 158–159.

¹⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Prognoza ludności na lata 2008–2035*, Warszawa 2009, s. 16, http://stat.gov.pl/download/cps/rde/xbcr/gus/L_prognoza_ludnosci_na_lata2008_2035.pdf, dostęp 8.06.2014.

Pod koniec pierwszej dekady XXI w. GUS opracował kolejną **długookresową prognozę ludnościową** Polski w perspektywie do 2035 r., w której jako punkt wyjścia przyjęto stan ludności¹¹ w dniu 31 grudnia 2007 roku¹². Z przyjętych założeń prognozy dla lat 2008–2035 wynika, że w całym analizowanym okresie liczba ludności będzie się systematycznie zmniejszać, a ubytek ludności wyniesie w końcu horyzontu prognozy 2 223 tys. osób wobec 2007 roku. W końcu 2035 r. ludność osiągnie 35 993 tys. osób, czyli 94,4% stanu z roku referencyjnego¹³. **Struktura ludności Polski według wieku** będzie ulegać dynamicznym zmianom w prognozowanym przedziale czasu, które będą głównie następstwem demograficznego „falowania”. Chodzi tu o naprzemienne występowanie wyżów i niżów demograficznych, których skutki nakładają się na siebie z różną siłą w poszczególnych okresach, przyczyniając się do bardziej zauważalnych zmian w obszarze dzietności i umieralności. Przewiduje się, że zmiany w rozmiarach migracji zagranicznych definitywnych, czyli migracji na pobyt stały, a zwłaszcza emigracji, będą w mniejszym zakresie wpływać na tę strukturę¹⁴.

Ludność w wieku produkcyjnym w całym okresie prognozy będzie stale zmniejszać się z 24 545 tys. w 2007 r. do 20 739 tys. w 2035 r. Oznacza to łączny spadek o ok. 3,8 mln osób. Ponadto, struktura ludności będzie podlegać procesowi dynamicznego starzenia się, co wpłynie na pogarszanie się podaży siły roboczej na polskim rynku pracy¹⁵. Warto podkreślić, że „wspomniane zmiany jak również wydłużanie się dalszego trwania życia będą powodować przyspieszenie procesu starzenia się polskiego społeczeństwa. Przewiduje się, że udział osób w wieku poprodukcyjnym będzie wynosił 26,7% w perspektywie roku 2035 (...). Jednocześnie liczba osób w wieku poprodukcyjnym będzie zwiększała się przeciętnie o ponad 100 tys. rocznie; następne lata przyniosą znacząco większy wzrost – w okresie dekady 2010–2020 średniorocznie będzie przybywało prawie 200 tys. osób w wieku 60/65 lat i więcej. Najmłodsze roczniki – osoby w wieku przedprodukcyjnym 0–17 lat będą w 2035 r. stanowiły zaledwie 15,6% ogółu ludności – w porównaniu do 2007 r. oznacza to spadek o 4 p.p. Pogarsza się także relacja pomiędzy poszczególnymi grupami wieku ludności; współczynnik obciążenia demograficznego ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku nieprodukcyjnym zwiększy się z 56 w 2007 r., do 73 w 2035 r.”¹⁶.

¹¹ Prezentowane wyniki prognozy ludności dotyczą tzw. ludności faktycznej, co oznacza, że nie uwzględniają zagranicznych migracji długookresowych.

¹² Główny Urząd Statystyczny, *Prognoza ludności na lata 2008–2035*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2008-2035,3,1.html>, dostęp 8.06.2014.

¹³ *Ibidem*, s. 156.

¹⁴ *Ibidem*, s. 3.

¹⁵ *Ibidem*, s. 3–4.

¹⁶ *Ibidem*, s. 4–5.

Prognozę ludności dla Polski warto porównać z prognozami Eurostatu, według których w 2035 r. Polskę będzie zamieszkiwało 36 141 tys. osób. Według prognozy ONZ liczba ta będzie zdecydowanie niższa i wyniesie 34 197 tys. osób. Przewidywania GUS plasują się pomiędzy tymi skrajnymi szacunkami, wskazując – o czym była mowa wcześniej – na wartość 35 993 tys. osób. Saldo migracji zagranicznych podaje GUS i Eurostat. W obu wypadkach zakłada się przewagę imigrantów nad emigrantami, o czym świadczą dodatnie wartości salda, przy czym polska prognoza jest większa niż europejska – odpowiednio 10 tys. i 4,4 tys. osób. Zarówno GUS jak i ONZ szacują ten sam poziom współczynnika dzietności ogólnej w 2035 r., tj. 1,45, podczas gdy Eurostat podaje wartość 1,38. Oznacza to, że każdy z trzech podmiotów zakłada, że Polska nie będzie miała zagwarantowanej prostej zastępowalności pokoleń, a wręcz będzie narażona na depopulację, jeśli wyłączyć z analizy zupełnie kwestię migracji zagranicznych. Optymistycznym akcentem jest przewidywane stałe wydłużanie się trwania życia, zarówno kobiet jak i mężczyzn – Eurostat prognozuje odpowiednio 84,5 i 77,7 lat, zaś ONZ mówi o 82,8 i 75,5 latach¹⁷. Wymienione prognozy zgadzają się w kwestii procesu starzenia się społeczeństwa – w 2035 r. ludność w tzw. wieku sędziwym, tj. 80 lat i więcej, wyniesie 7,7% według Eurostatu, 7,2% w ocenie GUS i 7,1% w podejściu ONZ. W końcu Eurostat przewiduje, że na tle 27 państw członkowskich UE przyszłość demograficzna Polski będzie niekorzystna. Podczas gdy liczba ludności w Unii zwiększy się o 5,1% z 499 mln w 2010 r. (rok referencyjny) do 521 mln w 2035 r., to ludność Polski odnotuje spadek o 5,2%¹⁸.

W świetle aktualnej sytuacji demograficznej Polski, zmian które zaszły w ostatniej dekadzie i zmian przewidywanych w ramach prognoz demograficznych w perspektywie do 2035 r., należy stwierdzić, że sytuacja demograficzna Polski będzie coraz trudniejsza. Oznacza to konieczność podjęcia odpowiednich działań w **zakresie polityki ludnościowej, migracyjnej i zatrudnienia** w państwie, tak aby uniknąć lub w jak największym stopniu zminimalizować negatywne konsekwencje dzisiejszych i przyszłych zmian demograficznych.

Rządowa Rada Ludnościowa definiuje politykę ludnościową jako „celowe, długofalowe oddziaływanie państwa i innych podmiotów publicznych i niepublicznych na przebieg procesów ruchu naturalnego i wędrownego ludności służące ukształtowaniu pożądanego stanu i struktury ludności, przez tworzenie warunków społecznych, ekonomicznych i politycznych korzystnych dla przebiegu procesów demograficznych zapewniających biologiczne przetrwanie narodu i zrównoważony

¹⁷ Tabela 1. Porównanie prognozy GUS z prognozami Eurostatu i ONZ, w: Główny Urząd Statystyczny, *Prognoza ludności na lata 2008–2035, op.cit.*, s. 188.

¹⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Prognoza ludności na lata 2008–2035, op.cit.*, s. 189–190.

rozwój społeczno-ekonomiczny”¹⁹. W wyniku obrad II Kongresu Demograficznego wypracowano w lutym 2013 r. projekt założeń polskiej polityki ludnościowej, której główne cele zapisano w czterech punktach²⁰:

Cel I. Tworzenie warunków sprzyjających powstawaniu rodzin, przede wszystkim poprzez zawieranie małżeństw i realizację planów prokreacyjnych.

Cel II. Tworzenie warunków sprzyjających integracji w starzejącym się społeczeństwie – zmniejszenie skali zagrożenia wykluczeniem społecznym ludzi starszych, niesamodzielnych i niepełnosprawnych.

Cel III. Poprawa stanu zdrowia ludności i ograniczanie umieralności.

Cel IV. Określenie kierunków i zasad polityki migracyjnej Polski w dobie integracji europejskiej.

Czwarty z przyjętych celów polityki ludnościowej odnosi się do migracji. Jego brzmienie sugeruje, że Polska powinna świadomie i celowo kształtować swoją politykę publiczną w zakresie emigracji i imigracji, jako integralną część polityki ludnościowej. Co więcej, polska polityka migracyjna ma wpisywać się w szersze ramy europejskie w związku z członkostwem Polski w UE. Diagnoza RRL w odniesieniu do migracji zagranicznych i odpowiedniej polityki państwa z początku 2013 r. wyraźnie podkreśla wzrost znaczenia tej problematyki w ostatnich dwóch dekadach, szczególnie po 2004 r., kiedy to strumienie migracyjne między krajem a zagranicą uległy wzmocnieniu i przyspieszeniu w związku z ułatwieniami w przepływie osób w granicach integrującej się Europy. Diagnoza ta brzmi: „Migracje, związane z procesem globalizacji gospodarki światowej znajdują również odzwierciedlenie w Polsce. Od początku procesu transformacji jakość migracji zagranicznych zmieniała się, co wiąże się m.in. z liberalizacją przepisów paszportowych a następnie stopniowym otwieraniem rynków pracy poszczególnych państw członkowskich UE w rezultacie akcesji Polski do Unii Europejskiej oraz wstąpieniem naszego kraju do strefy Schengen. Okres negocjacji akcesyjnych, jak i sama akcesja, miały niezwykle pozytywny wpływ na całość spraw związanych z zarządzaniem migracjami w Polsce. Ogromny wysiłek dostosowawczy wiązał się także z koniecznością podjęcia przez administrację publiczną w większym zakresie prac analitycznych i prognostycznych, pozwalających na planowane i bardziej skuteczne zarządzanie migracjami oraz na określenie kierunków polityki migracyjnej państwa”²¹.

¹⁹ Rządowa Rada Ludnościowa, *Założenia polityki ludnościowej Polski. Projekt*, Warszawa, luty 2013, s. 11, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/bip/BIP_zalozenia_polityki_ludnosciowej_Polski_2013_projekt_luty_2013.pdf, dostęp 8.06.2014.

²⁰ *Ibidem*, s. 13.

²¹ *Ibidem*, s. 177.

Migracje zagraniczne z i do Polski

W polskiej statystyce publicznej, m.in. w Narodowym Spisie Powszechnym z 2011 r. (NSP 2011), w odniesieniu do zagadnienia migracji zagranicznych stosuje się kilka podstawowych pojęć i przyjmuje określone definicje. W Polsce przez **migracje zagraniczne** rozumie się „wyjazdy z kraju stałego zamieszkania (emigracja) lub przyjazdy do kraju (imigracja) w celu zamieszkania na stałe lub na pobyt czasowy”. Natomiast w myśl rekomendacji ONZ migracje zagraniczne oznaczają fakt zmiany państwa głównego miejsca zamieszkania, gdzie to ostatnie jest miejscem, w którym osoba spędza większość czasu podczas pewnego okresu, przy czym poszczególne państwa przyjmują różną długość tego okresu.. W zależności od obowiązujących krajowych uregulowań prawnych okres ten oznacza 3,6 lub co najmniej 12 miesięcy. Z uwagi na długość pobytu (nieobecności) migracje dzieli się na: krótkookresowe i długookresowe. Pierwszy przypadek oznacza pobyt czasowy od 3 do 12 miesięcy. Druga kategoria odnosi się do sytuacji, w której pobyt czasowy trwa co najmniej 12 miesięcy oraz zamieszkanie na stałe – bez względu na okres zamieszkiwania²².

Warto dodać, że prawodawstwo polskie nie zawiera definicji „imigracji” i „emigracji”, a stosowane terminy i ich objaśnienia są wynikiem krajowej praktyki, w tym wykorzystywanej przez statystykę publiczną²³.

W analizie strumieni migracyjnych z perspektywy Polski do kluczowych pojęć zalicza się także **narodowość** i **obywatelstwo**, które należy od siebie odróżniać. Narodowość, innymi słowy przynależność narodowa lub etniczna, oznacza „deklaratywną, opartą na subiektywnym odczuciu, indywidualną cechę każdego człowieka, wyrażającą jego związek emocjonalny, kulturowy lub wynikający z pochodzenia rodziców, z określonym narodem lub wspólnotą etniczną”²⁴. Z kolei obywatelstwo jest prawną więzią pomiędzy daną osobą a państwem, nie wskazującą na pochodzenie etniczne tej osoby i nie wynikającą z jej narodowości. Dana osoba może mieć więcej niż jedno obywatelstwo lub nie posiadać żadnego, będąc tzw. bezpaństwowcem lub apatrydą. W Polsce osoba posiadająca więcej niż jedno obywatelstwo, w tym polskie,

²² Główny Urząd Statystyczny, *Raport z wyników: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2012, s. 36, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lud_raport_z_wynikow_NSP2011.pdf, dostęp 8.06.2014.

²³ Główny Urząd Statystyczny, *Raport finalny w ramach Projektu Nr 12 „Poprawa jakości i dostępności statystyki migracji zagranicznych”*, Warszawa grudzień 2007, s. 9; por. Główny Urząd Statystyczny, *Poprawa jakości i dostępności statystyki migracji zagranicznych*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosc/poprawa-jakosci-i-dostepnosci-statystyki-migracji-zagranicznych,5,1.html>, dostęp 8.06.2014.

²⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Raport z wyników: Narodowy Spis..., op.cit.*, s. 36.

jest ujmowana w statystykach jako Polak. Z kolei za **cudzoziemca** uznaje się każdą osobę nieposiadającą polskiego obywatelstwa, niezależnie od tego, czy ma ona czy nie obywatelstwo innego państwa. Obcokrajowców, którzy przybyli do Polski na pobyt stały, traktuje się jako osoby mieszkające stale, a wśród pozostałych osób wyróżnia się imigrantów krótkookresowych przebywających w państwie czasowo, tj. przez okres poniżej jednego roku oraz długookresowych (rezydentów), gdy okres ich pobytu trwa co najmniej 12 miesięcy²⁵.

Migracje zagraniczne są kształtowane przez zróżnicowane czynniki. Sytuacja społeczno-gospodarcza w państwie, a zwłaszcza na rynku pracy, jest jednym z najważniejszych uwarunkowań decydujących o kierunku, skali i charakterze między-państwowych strumieni migracyjnych²⁶. Obrazuje to bardzo dobrze przypadek Polski w ostatniej dekadzie – przystąpienie do UE stworzyło nowe warunki brzegowe dla ruchów wędrowniczych z i do niej.

Emigracja

W Polsce ostatnich dziesięciu lat **procesy emigracji** przeważają nad procesami imigracji, co powoduje, że pozostaje ona państwem emigracji netto. Członkostwo Polski w UE przyczyniło się do masowej emigracji Polaków, zwłaszcza zarobkowej, do innych państw członkowskich. Duże znaczenie miał fakt, że trzy państwa – Wielka Brytania, Irlandia i Szwecja – nie wprowadziły okresu przejściowego w dostępie do rynku pracy dla obywateli ośmiu spośród nowych państw członkowskich, co dodatkowo zdynamizowało rosnący trend emigracyjny²⁷.

Szacunki polskiej statystyki publicznej dotyczące emigracji są ułomne i niekompletne, co wynika ze stosowanych definicji w odniesieniu do emigracji, dostępnych danych i narzędzi pomiaru²⁸. Emigracja jest szacowana na podstawie liczby mieszkańców Polski przebywających czasowo za granicą, tj. powyżej 2 miesięcy dla

²⁵ *Ibidem*, s. 35–36.

²⁶ Rządowa Rada Ludnościowa, *Założenia polityki ludnościowej Polski...*, *op.cit.*, s. 180.

²⁷ *Ibidem*, s. 181.

²⁸ Szerzej na ten temat: Główny Urząd Statystyczny, Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004–2012, 7.10.2013, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosc/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-emigracji-z-polski-w-latach-2004-2012,2,6.html>, dostęp 8.06.2014. Polska w NSP 2011 zastąpiła tradycyjną metodę szacowania liczby ludności metodą mieszaną, w ramach której wykorzystano zarówno dane źródłowe pochodzące z rejestrów i systemów informacyjnych administracji publicznej, jak i dane zbierane bezpośrednio podczas badania reprezentacyjnego i tzw. badania pełnego. Por. Główny Urząd Statystyczny, *Raport z wyników: Narodowy Spis...*, *op.cit.*, s. 15.

lat 2002–2006 i powyżej 3 miesiące dla lat 2007–2012²⁹. Przez to pojęcie rozumie się osoby przebywające poza krajem, które nie dokonały wymeldowania z pobytu stałego w Polsce. Tym samym pobyt czasowy za granicą może oznaczać *de facto* wyjazd na stałe.

Zgodnie z przedstawionym podejściem szacowania omawianego zjawiska (Tabela 3.), należy odnotować, że liczba emigrantów wzrosła z ok. 1 mln na koniec 2004 r. do ponad 2,1 mln w 2012 roku. Według danych z Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 r., jeszcze przed akcesją Polski do UE, liczba ta wynosiła ok. 786 tys. osób, zaś wyniki NSP 2011 wskazywały na liczbę 2 017 tys. osób. Emigracja osiągnęła wartość maksymalną w kategoriach absolutnych w 2007 r., wynosząc 2 270 tys. osób, jednak kryzys finansowy z 2008 r. i towarzyszący mu następnie kryzys gospodarczy zmniejszyły skalę tego strumienia migracyjnego. Od 2004 r. Polacy emigrowali głównie do państw UE. Między 2004 r. a 2012 r. zmieniły się dwa główne państwa docelowe polskiej emigracji – Niemcy ustąpiły miejsca Wielkiej Brytanii. W Niemczech liczba emigrantów wzrosła z 385 tys. do 500 tys., a w Wielkiej Brytanii ze 150 tys. do 637 tys. W końcu 2012 r. kolejnymi państwami UE przyjmującymi najwięcej Polaków były: Irlandia (118 tys.) oraz Holandia (97 tys.) i Włochy (97 tys.). Według danych NSP 2011, najliczniejsza grupa polskich emigrantów przy założeniu pobytu czasowego powyżej 3 miesięcy, przebywała w trzech państwach na świecie – ok. 30% w Wielkiej Brytanii, ok. 22% w Niemczech i 12% w USA³⁰.

Według szacunków z 2012 r. ponad 75% czasowych emigrantów przebywa poza Polską co najmniej 12 miesięcy, wpisując się w tzw. emigrację długookresową. Osoby te wraz z wyjeżdżającymi z Polski na stałe są rezydentami państw przyjmujących. Głównym motywem emigracji po 2003 r. jest czynnik ekonomiczny, tj. podjęcie pracy za granicą lub jej poszukiwanie. Z czasem wzrasta jednak emigracja z powodów rodzinnych – emigrantom towarzyszą członkowie rodzin – małżonkowie i dzieci, pozostając na ich utrzymaniu. Tendencja ta odpowiada wynikom NSP z 2011 r., które wskazują, że wśród polskich emigrantów, dla których uzyskano informacje o przyczynie wyjazdu, prawie 73% przebywa za granicą z uwagi na pracę, podczas gdy w 2002 r. odpowiedni odsetek wyniósł 44%³¹.

²⁹ Kryterium czasowe powyżej 3 miesięcy wprowadzono do badań statystycznych w 2006 r. wynika z nowelizacji Ustawy z dn. 14 lipca 2006 o wjeździe na terytorium RP, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich UE i członków ich rodzin, Dz.U. 06.144.1043 z późn. zm.

³⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Raport z wyników: Narodowy Spis...*, *op.cit.*, s. 102.

³¹ Główny Urząd Statystyczny, *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004–2012*, Warszawa, październik 2013, s. 4, http://stat.gov.pl/download/cps/rde/xbcr/gus/L_Szacunek_emigracji_z_Polski_lata_2004-2012_XI_2012.pdf, dostęp 8.06.2014.

Tabela 3. Szacunek emigracji z Polski na pobyt czasowy w latach 2002–2012¹, stan na koniec roku

Państwo przebywania	Liczba emigrantów w tys.										
	NSP 2002 ^{**}	2004	2005	2006	2007	2008	2009 ^{***}	2010 ^{***}	NSP 2011	2011	2012
Ogółem	786	1 000	1 450	1 950	2 270	2 210	2 100	2 000	2 017	2 060	2 130
Europa	461	770	1 200	1 610	1 925	1 887	1 765	1 685	1 693	1 754	1 816
Unia Europejska (27 państw) ^{****}	451	750	1 170	1 550	1 860	1 820	1 690	1 607	1 622	1 670	1 720
Austria	11	15	25	34	39	40	36	29	24	25	28
Belgia	14	13	21	28	31	33	34	45	47	47	48
Cypr	–	–	–	–	4	4	3	3	3	3	2
Dania	–	–	–	–	17	19	20	19	18	21	23
Finlandia	0,3	0,4	0,7	3	4	4	3	3	2	2	2
Francja	21	30	44	49	55	56	60	60	62	62	63
Grecja	10	13	17	20	20	20	16	16	17	15	14
Holandia	10	23	43	55	98	108	98	92	92	95	97
Hiszpania	14	26	37	44	80	83	84	48	45	40	37
Irlandia	2	15	76	120	200	180	140	133	131	120	118
Niemcy	294	385	430	450	490	490	465	440	437	470	500
Portugalia	0,3	0,5	0,6	1	1	1	1	1	1	1	1
Czechy	–	–	–	–	8	10	9	7	7	7	8
Szwecja	6	11	17	25	27	29	31	33	34	36	38
Wielka Brytania	24	150	340	580	690	650	595	580	601	625	637
Włochy	39	59	70	85	87	88	88	92	94	94	97
Państwa spoza UE	10	20	30	60	65	67	75	78	71	85	96
w tym:											
Norwegia	–	–	–	–	36	38	45	50	43	56	65

* – dane dotyczą liczby osób przebywających za granicą czasowo: dla lat 2002–2006 – powyżej 2 miesięcy, dla lat 2007–2012 – powyżej 3 miesięcy; ** – po rozszacowaniu liczby emigrantów o nieustalonym kraju czasowego pobytu liczba emigrantów przebywających w państwach Europy wynosi 547 tys., w państwach UE – 535 tys.; *** – dane skorygowane na podstawie wyników NSP 2011 w stosunku do publikowanych w poprzednich latach; **** – do 2006 r. 25 państw

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004–2012*, Warszawa, październik 2013, s. 3, http://stat.gov.pl/download/cps/rde/xbcr/gus/L_Szacunek_emigracji_z_Polski_lata_2004-2012_XI_2012.pdf, dostęp 8.06.2014

Z uwagi na swoją skalę i cechy społeczno-demograficzne, emigracja z Polski ma bardzo duży wpływ na sytuację demograficzną i społeczno-gospodarczą państwa. Ogólnie rzecz ujmując, wśród emigrantów przeważają osoby młode. Większość stanowią osoby w wieku produkcyjnym (ok. 83%), w tym produkcyjnym mobilnym (ok. 65%). Znaczny jest także udział dzieci w wieku 0–14 lat, stanowiący ponad 11% ogółu populacji emigranckiej³². „Nasilenie emigracji przy obecnie istniejących

³² Główny Urząd Statystyczny, *Raport z wyników: Narodowy Spis...*, op.cit., s. 101.

trendach demograficznych – spadku dzietności, sukcesywnym wydłużaniu się długości trwania życia (co powoduje starzenie się społeczeństwa) może prowadzić do długotrwałych zakłóceń na rynku pracy oraz w systemie zabezpieczenia społecznego, a w konsekwencji – problemów w sferze finansów publicznych³³.

Problematyka emigracji Polaków po przystąpieniu do UE – jej przyczyn i skutków, a także późniejszych powrotów lub ich braku – jest przedmiotem rozważań w wielu opracowaniach z zakresu ekonomii, socjologii, prawa i polityki publicznej. Zdecydowanie najwięcej miejsca poświęca się polskim emigrantom w Wielkiej Brytanii z uwagi na dużą populację emigrancką w tym państwie³⁴.

Imigracja

Imigracja jest zagadnieniem złożonym i wielowymiarowym. Poszczególne państwa i organizacje międzynarodowe (np. OECD, UE, ONZ) mogą stosować odmienne definicje „imigracji” i „imigranta”, co z kolei decyduje o tym, kogo zalicza się lub nie do populacji imigranckiej i jakie prowadzi się statystyki. Przykładem państwa o rozbudowanym i sprawnym systemie badań naukowych i badań statystyki publicznej w odniesieniu do imigracji jest Francja, która ma długie i bogate doświadczenia imigracyjne o zróżnicowanym natężeniu w czasie, z różnych części świata. W Polsce więcej uwagi, zwłaszcza od ponad dekady, poświęca się emigracji, przede wszystkim tej bliskiej – w granicach Europy. Imigranci są w państwie obecni od dawna, lecz nie tak liczni, aby budzić co najmniej takie zainteresowanie jak polscy emigranci. Znaczenie zjawiska imigracji zaczyna jednak rosnąć i w przyszłości można przewidywać jego dalszą intensyfikację. Rozwija się także sfera badań i pomiaru migracji zagranicznych³⁵. Wynika to z kilku powodów, a jednym z najważniejszych jest sytu-

³³ Rządowa Rada Ludnościowa, *Założenia polityki ludnościowej...*, op.cit., s. 181.

³⁴ Por. Z. Kostrzewa, D. Szalys, *Wpływ emigracji na rozwój demograficzny Polski*, w: *Migracje zagraniczne a polityka migracyjna*, red. J. Szymborski, A. Potrykowska, Biuletyn RPO – Materiały nr 66, Zeszyty Naukowe, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2009, s. 55–71, http://www.brpo.gov.pl/sites/default/files/Biuletyn_RPO_Materiały_nr_66_-_Migracje_zagraniczne_a_polityka_rodzenna.pdf, dostęp 8.06.2014; J. Wiśniewski, M. Duszczyk (konsultacja merytoryczna), „*Emigrować i wracać*”. *Migracje zarobkowe Polaków po 1 maja 2004 r.*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, wrzesień 2006, <http://www.isp.org.pl/files/2572839620196337001163156302.pdf>, dostęp 8.06.2014; I. Grabowska-Lusińska, M. Okólski, *Migracja z Polski po 1 maja 2004 r.: jej intensywność i kierunki geograficzne oraz alokacja migrantów na rynkach pracy krajów Unii Europejskiej*, Center of Migration Research Working Papers, Warsaw, March 2008, nr 33/91, <http://www.migracje.uw.edu.pl/download/publikacja/608/>, dostęp 8.06.2014; K. Iglicka, *Powroty Polaków po 2004 roku. W pętli pułapki migracji*, Scholar, Warszawa 2010; K. Iglicka, *Migracje długookresowe i osiedlenie z Polski po 2004 roku – przykład Wielkiej Brytanii. Wyzwania dla statystyki i demografii państwa*, Centrum Stosunków Międzynarodowych, „Raporty i Analizy” 2011, nr 5.

³⁵ Szerzej na ten temat, por. Główny Urząd Statystyczny, System badań migracji zagranicznych w Polsce, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosci/system-badan-migracji-zagranicznych-w-polsce,7,1.html>; Główny Urząd Statystyczny, Poprawa jakości i dostępności statystyki migracji zagranicznych, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosci/poprawa->

acja demograficzna w Polsce, ta aktualna i prognozowana w perspektywie do kilku dekad wprzód. Wystarczy przyjrzeć się głównym rezultatom z prognozy ludności opracowanej przez GUS w 2008 r., z której wynika, że m.in. zmniejszy się liczba ludności ogółem i zostanie zaburzona preferowana, najkorzystniejsza dla gospodarki, struktura ludności według wieku i grup wieku. W dalszym rozrachunku wpłynie to na funkcjonowanie polskiego rynku pracy i system zabezpieczenia społecznego.

Imigracja, zarówno o charakterze czasowym, jak i trwałym, jest coraz częściej postrzegana jako rozwiązanie przyszłych problemów demograficznych i społeczno-gospodarczych niektórych państw europejskich, w tym Niemiec i Polski. Aby systematycznie uzupełniać prognozowany ubytek ludności, w tym na rynku pracy, należy wypracować mechanizmy służące zintensyfikowaniu napływu imigrantów do Polski, najlepiej o określonych cechach społeczno-demograficznych. Państwo potrzebuje imigrantów zwłaszcza w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym, a zarazem w wieku zdolności rozrodczej, którzy będą zainteresowani pobytem, długim pobytem czasowym, pobytem stałym lub uzyskaniem polskiego obywatelstwa. Nie bez znaczenia jest poziom wykształcenia imigrantów, jak i posiadane kwalifikacje i umiejętności. Innym ważnym czynnikiem jest bliskość kulturowa i językowa między imigrantami a ludnością państwa przyjmującego, która powinna sprzyjać procesowi integracji w każdym wymiarze.

Imigracja może mieć **charakter legalny lub nielegalny**. Imigranci są zróżnicowani według kryterium przyczyny imigracji – ekonomicznej (pracowniczej), politycznej i humanitarnej, rodzinnej, edukacyjnej lub innej. Imigracja o charakterze nielegalnym jest trudna do analizy, ponieważ opiera się wyłącznie na szczątkowych danych szczegółowych i danych szacowanych przez różne instytucje³⁶.

W Polsce migracje zagraniczne w NSP 2011 zbadano szczegółowiej niż wynikało to z rekomendacji ONZ i Eurostatu, poświęcając dużo uwagi migracjom czasowym. Dane o imigrantach pochodziły z badania reprezentacyjnego oraz z informacji o imigrantach przebywających w obiektach zbiorowego zakwaterowania. Za imigranta na pobyt czasowy w państwie uznaje się osobę przybyłą z zagranicy, która nie uzyskała prawa pobytu stałego, tj. nie może zameldować się na stałe. Imigrantów zameldo-

jakosci-i-dostepnosci-statystyki-migracji-zagranicznych,5,1.html; Główny Urząd Statystyczny, Informacja o badaniach zasobów migracyjnych w Polsce w 2008 r., <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosci/informacja-o-badaniach-zasobow-immigracyjnych-w-polsce-w-2008-r-,1,1.html>, dostęp 8.06.2014.

³⁶ Dane na temat imigracji nielegalnej pochodzą m.in. od Straży Granicznej (wykrywanie wypadków nielegalnego przekraczania granicy); Państwowej Inspekcji Pracy (wykrywanie wypadków nielegalnego zatrudniania cudzoziemców); projektów badawczych prowadzonych przez różne ośrodki naukowe, fundacje i podmioty administracji publicznej, w tym GUS. Szerzej na temat migracji nielegalnej, por. Rządowa Rada Ludnościowa, *Sytuacja demograficzna Polski: raport 2010–2011*, Warszawa 2011, s. 182–187, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/bip/BIP_raport_2010-2011.pdf, dostęp 8.06.2014.

wanych na pobyt stały rozpatruje się z kolei jako ludność Polski³⁷. W ten sposób przedmiotem analizy mogą być imigranci rozpatrywani ogółem lub w podziale na pobyt stały i czasowy. Trzeba jednak pamiętać, iż każda z tych zbiorowości ma odrębną charakterystykę.

Według wyników NSP z 2011 r., obywatele RP³⁸ reprezentowali ponad 99,8% (38 445,6 tys. osób) w zbiorowości stałych mieszkańców Polski, a cudzoziemcy definiowani jako osoby bez polskiego obywatelstwa stanowili ponad 0,1% (57,5 tys.). W tej ostatniej liczbie aż 55,4 tys. osób wskazało na posiadanie innego obywatelstwa niż polskie, a około 2 tys. określiło się jako apatrydzi, chociaż szacuje się, że rzeczywista liczba bezpaństwowców jest niższa. Warto podkreślić, że ogólna liczba cudzoziemców w Polsce jest większa, ponieważ imigranci przebywający tu czasowo, czyli będący stałymi mieszkańcami innych państw, nie są wliczani do ludności Polski faktycznie zamieszkałej. Wśród nich osoby przebywające lub planujące pobyt w Polsce przez 12 miesięcy lub więcej zalicza się do ludności rezydującej³⁹. W odniesieniu do imigracji czasowej, należy stwierdzić, że akcesja Polski do UE z pewnością przyczyniła się do zwiększenia rozmiarów imigracji czasowej, jednak w kategoriach absolutnych liczba czasowych imigrantów w państwie jest wciąż oceniana jako bardzo niska⁴⁰.

Zgodnie z rezultatami spisu ludności z 2011 r. w Polsce przebywa czasowo 56,3 tys. stałych mieszkańców innych państw, a wśród nich 40 097 osób przebywa przez okres dłuższy niż 3 miesiące. Ponad 27 tys. osób stanowią imigranci przebywający co najmniej 12 miesięcy, przy czym liczba tych, którzy planują pozostać rok lub dłużej jest większa (ok. 36 tys.). W 2011 r. spisano więcej imigrantów niż w poprzednim NSP – w 2002 r. wskazano na 34,1 tys. imigrantów przebywających czasowo powyżej 2 miesięcy. Ocenia się, że wyniki z obu NSP są zaniżone⁴¹.

W liczbie 40 097 imigrantów czasowych przebywających powyżej 3 miesięcy w Polsce w 2011 r. (Tabela 4.) państwo poprzedniego zamieszkania ok 75% spośród nich (ok. 30 tys. osób) było położone w Europie, a w tej liczbie było ich prawie po równo z państw UE (ok. 15,7 tys. osób) i pozostałych państw europejskich (14,3 tys. osób). Drugim głównym kontynentem ostatniego zamieszkania imigrantów była Azja (15,2%), w szczególności dwa państwa – Chiny i Wietnam. W wypadku pozostałych części

³⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2013, s. 25, http://stat.gov.pl/download/cps/rde/xbcr/gus/L_migracje_zagraniczne_ludnosci_NSP2011.pdf. Por. także: Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności – NSP 2011*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/narodowy-spis-powszechny-ludnosci-i-mieszkan-2011/migracje-zagraniczne-ludnosci-nsp-2011,1,1.html>, dostęp 8.06.2014.

³⁸ W NSP w 2011 r. w badaniu reprezentacyjnym respondenci – zarówno obywatele polscy jak i cudzoziemcy – mogli wskazać do trzech obywatelstw.

³⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Raport z wyników: Narodowy Spis...*, *op.cit.*, s. 106.

⁴⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności...*, *op.cit.*, s. 28.

⁴¹ *Ibidem*.

świata, odsetek imigrantów każdorazowo nie przekroczył 10%, wynosząc 5,6% dla Ameryki Północnej i Środkowej (dominowały USA), 3,5% dla Afryki (przeważnie z Nigerii i Tunezji), 0,6% dla Ameryki Południowej i 0,4% dla Australii i Oceanii.

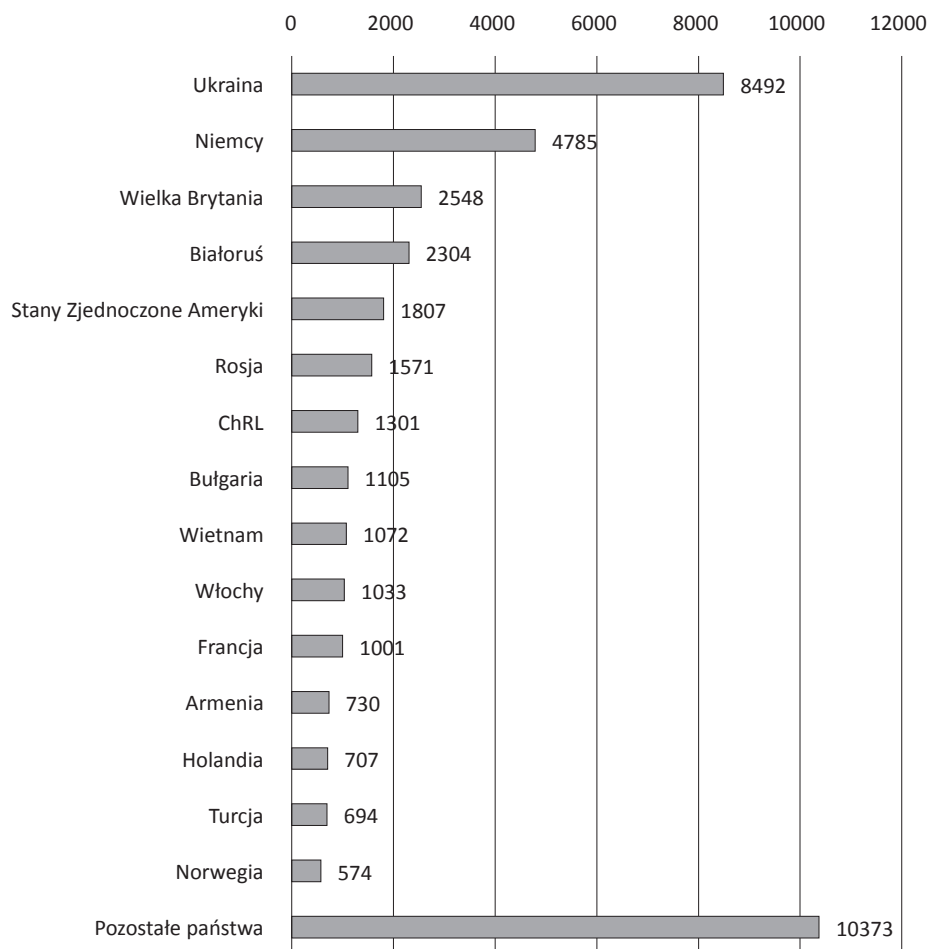
Tabela 4. Imigranci przebywający w Polsce czasowo powyżej 3 miesięcy według państwa poprzedniego zamieszkania (dane NSP 2011)

Państwo poprzedniego zamieszkania	Ogółem	
	w liczbach abs.	w proc.
OGÓŁEM	40 097	100,0
EUROPA	29 988	74,8
PAŃSTWA UNII EUROPEJSKIEJ	15 691	39,1
Niemcy	4 785	11,9
Wielka Brytania	2 548	6,4
Bułgaria	1 105	2,8
Włochy	1 033	2,6
Francja	1 001	2,5
Holandia	707	1,8
POZOSTAŁE PAŃSTWA EUROPEJSKIE	14 297	35,7
Ukraina	8 492	21,2
Białoruś	2 304	5,7
Rosja	1 571	3,9
Turcja	694	1,7
Norwegia	574	1,4
AZJA	6 076	15,2
ChRL	1 301	3,2
Wietnam	1 072	2,7
Armenia	730	1,8
Indie	430	1,1
Kazachstan	303	0,8
Japonia	265	0,7
Korea Południowa	229	0,6
AMERYKA PÓŁNOCNA I ŚRODKOWA	2 258	5,6
Stany Zjednoczone Ameryki	1 807	4,5
Kanada	254	0,6
AMERYKA POŁUDNIOWA	228	0,6
AFRYKA	1 390	3,5
Nigeria	332	0,8
Tunezja	230	0,6
AUSTRALIA I OCEANIA	157	0,4

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie *Tabela 2. Imigranci przebywający w Polsce czasowo powyżej 3 miesięcy według czasu przebywania oraz płci i kraju poprzedniego zamieszkania*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności – NSP 2011*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/narodowy-spis-powszechny-ludnosci-i-mieszkan-2011/migracje-zagraniczne-ludnosci-nsp-2011,1,1.html>, dostęp 8.06.2014

Na podstawie oficjalnych danych z NSP 2011 można wskazać na 15 głównych państw poprzedniego zamieszkania imigrantów (Rysunek 1.). Pierwsze miejsca zajmują kolejno: Ukraina (21,2%), Niemcy (11,9%), Wielka Brytania (6,4%) i Białoruś (5,7%). Mniej, ale wciąż co najmniej tysiąc imigrantów obecnie przebywających w Polsce, mieszkało wcześniej w USA, Rosji, ChRL, Bułgarii, Wietnamie, Włoszech i Francji. Z kolei Armenia, Holandia, Turcja i Norwegia to cztery państwa, z których przybyło więcej niż 500 osób, ale mniej niż tysiąc.

Rysunek 1. Imigranci przebywający w Polsce czasowo powyżej 3 miesięcy według głównych państw poprzedniego zamieszkania (dane NSP 2011)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Tabela 2. *Imigranci przebywający w Polsce czasowo powyżej 3 miesięcy według czasu przebywania oraz płci i kraju poprzedniego zamieszkania*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności – NSP 2011*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/narodowy-spis-powszechny-ludnosc-i-mieszkan-2011/migracje-zagraniczne-ludnosc-nsp-2011,1,1.html>, dostęp 8.06.2014

Na uwagę zasługuje wysoki udział imigrantów z Wielkiej Brytanii, tj. 6,4%, który obejmuje w większości powracających obywateli polskich. Ponadto, warto podkreślić, że przystąpienie Polski do UE i nasycenie rynków zbytu w państwach zachodnioeuropejskich spowodowało w dużym stopniu wzrost zainteresowania Polską wśród imigrantów z Azji. Widać to na przykładzie ChRL – między NSP 2002 a 2011 liczba czasowych imigrantów przybywających z tego państwa zwiększyła się ze 172 do 1042. Jest to oczywiście liczba znacznie zaniżona, porównując chociażby dane Urzędu do Spraw Cudzoziemców⁴².

Rozmieszczenie imigrantów na terenie Polski jest nierównomierne, charakteryzując się największym ich skupieniem w czterech województwach – mazowieckim, małopolskim, śląskim i dolnośląskim oraz najmniejszą liczebnością w świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim. Zauważa się wyraźną korelację między miejscem zamieszkania imigranta a poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego regionu/województwa, który wyraża się m.in. wartością stopy bezrobocia i wskaźników zatrudnienia. Pod tym względem w 2011 r. najniższą stopę bezrobocia i najwyższe zatrudnienie odnotowano równocześnie w województwach wielkopolskim, mazowieckim i małopolskim. Dwa ostatnie liczyły odpowiednio ok. 25% i 9% wszystkich imigrantów czasowych w Polsce w 2011 roku⁴³.

W populacji imigrantów czasowych powyżej 3 miesięcy w 2011 r. 76% stanowili obywatele niepolscy, 23,5% Polacy, 0,3% apatrydzi i 0,1% osoby bez ustalonego obywatelstwa, przy czym należy pamiętać, że w sytuacji, gdy dana osoba miała obywatelstwo polskie i obce – uwzględniono obywatelstwo polskie, a w wypadku podwójnego obywatelstwa niepolskiego brano pod uwagę obywatelstwo wskazane w kwestionariuszu spisowym jako pierwsze. Wśród cudzoziemców dominowali Ukraińcy (16,6% ogółu imigrantów); mniej licznie występowali Białorusini i Niemcy – odpowiednio 4,3% i 4% oraz Rosjanie (3,2%) i Chińczycy (2,7%). Dla 15,3% ogółu spisanych imigrantów nie ustalono obywatelstwa, przy założeniu włączenia ich do grupy obywateli niepolских⁴⁴.

Podczas NSP 2011 badano jedną główną przyczynę czasowej imigracji do Polski (Rysunek 2.), uwzględniając wśród przyczyn: pracę, edukację, sprawy rodzinne, leczenie i rehabilitację, ubieganie się o ochronę międzynarodową lub krajową oraz

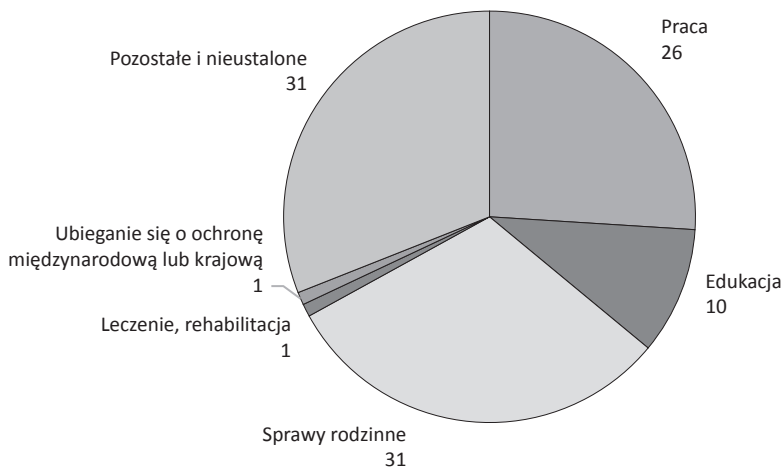
⁴² *Ibidem*, s. 32.

⁴³ *Ibidem*, s. 30–31.

⁴⁴ Tabela 6. *Imigranci przebywający w Polsce czasowo powyżej 3 miesięcy według czasu przebywania oraz płci i kraju obywatelstwa*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności – NSP 2011*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/narodowy-spis-powszechny-ludnosc-i-mieszkan-2011/migracje-zagraniczne-ludnosc-nsp-2011,1,1.html>, dostęp 8.06.2014.

pozostałe i nieustalone. Warto jednak pamiętać, że często decyzja o imigracji do innego państwa jest w rzeczywistości uwarunkowana kilkoma czynnikami. Zgodnie z oficjalnymi danymi 31% imigrantów przybyło do Polski z powodów rodzinnych, 26% z uwagi na pracę i 10% w celach edukacyjnych. Tylko 1% wskazało na kwestie ochrony międzynarodowej lub krajowej, co odpowiadało 383 przypadkom, w przeważającej większości obywatelom niepolskim i 21 apatrydom. Ponadto, 225 osób (ok. 1%) przyjechało w związku z leczeniem i rehabilitacją, a byli to głównie obywatele polscy. Dla ponad 12,3 tys. osób przyczyna imigracji była inna niż te wymienione lub nie została ustalona⁴⁵. Imigracja pracownicza w 2011 r. dotyczyła przede wszystkim pobytu krótkookresowego, podczas gdy w 2002 r. udział imigrantów długookresowych z powodu pracy był zdecydowanie wyższy. Większe zainteresowanie imigracją ekonomiczną i na krótszy okres można postrzegać jako przejawy zmian zachodzących w globalnej gospodarce, również w Europie⁴⁶.

Rysunek 2. Imigranci przebywający w Polsce czasowo powyżej 3 miesięcy według głównej przyczyny imigracji (dane NSP 2011), w %

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie *Tabela 13. Imigranci przebywający w Polsce czasowo powyżej 3 miesięcy według obywatelstwa i przyczyn imigracji*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności – NSP 2011*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/narodowy-spis-powszechny-ludnosc-i-mieszkan-2011/migracje-zagraniczne-ludnosc-nsp-2011,1,1.html>, dostęp 8.06.2014

⁴⁵ *Tabela 13. Imigranci przebywający w Polsce czasowo powyżej 3 miesięcy według obywatelstwa i przyczyn imigracji*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności – NSP 2011*, op.cit.

⁴⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności...*, op.cit., s. 35–36.

Imigracja o charakterze ekonomicznym – przykład ludności ukraińskiej

Najpopularniejszą formą migracji o charakterze ekonomicznym do Polski jest tzw. **migracja cyrkulacyjna**, która polega na krótkoterminowym pobycie tymczasowym, jednak nie jednorazowym. W tym kontekście można mówić o serii takich pobytów w państwie przyjmującym i względnie częstym przemieszczaniu się przez migranta między państwem pochodzenia a przyjmującym. Mimo że zjawisko migracji cyrkulacyjnej jest dość powszechne w Polsce, to trudno jest przedstawić jego dokładne szacunki. Przyjmuje się, że liczba migrantów cyrkulacyjnych sięga kilkuset tysięcy, a wywodzą się oni w przeważającej większości z Ukrainy i Białorusi⁴⁷. Czynniki, które decydują o tym, że właśnie taka forma migracji ekonomicznej dominuje, można podzielić na dwie grupy. Pierwsza z nich związana jest z samymi imigrantami i ich państwami pochodzenia, druga zaś z rynkiem pracy w Polsce.

Po pierwsze, w odniesieniu do państwa pochodzenia imigrantów, czynnikiem rozstrzygającym o podjęciu zatrudnienia za granicą, nawet tymczasowego, jest nie tylko sam brak możliwości podjęcia pracy, co równie często brak możliwości podjęcia pracy na warunkach korzystnych finansowo⁴⁸. Za podjęciem pracy w Polsce, oprócz wyższego wynagrodzenia czy samej możliwości znalezienia zatrudnienia, przemawia także bliskość kulturowa i geograficzna. Podobieństwa kulturowe między mieszkańcami zachodnich obwodów Białorusi i Ukrainy a Polakami oznaczają przede wszystkim względnie niewielką barierę językową. Znaczenie bliskości geograficznej to nie tylko obniżenie kosztów podróży, ale przede wszystkim skrócenie jej czasu. Ma to szczególnie duże znaczenie w wypadku imigrantów – głównie kobiet – którzy wyjechali do pracy, zostawiając dzieci w państwie pochodzenia. Względnie niewielkie odległości umożliwiają utrzymywanie częstego bezpośredniego kontaktu z rodzinami, co zmniejsza psychologiczne obciążenie związane z migracją i równoważy mniejsze zarobki migranta w porównaniu z wynagrodzeniem potencjalnym, jakie mógłby otrzymać za tę samą pracę w państwach Europy Zachodniej⁴⁹.

Po drugie, polski rynek pracy oferuje migrantom przede wszystkim zatrudnienie niewymagające kwalifikacji, specjalistycznej wiedzy i umiejętności – są to głównie

⁴⁷ J. Segeš Frelak, M. Bieniecki, *Czy wprowadzać mechanizmy integracyjne dla cudzoziemców pracujących w Polsce sezonowo?*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2012, s. 6.

⁴⁸ E. Libanova, O. Malynovska, *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report: Ukraine*, Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V on behalf of the European Commission DG Employment, Social Affairs and Inclusion, April 2012, s. 4.

⁴⁹ J. Segeš Frelak, M. Bieniecki, *op.cit.*, s. 5.

niskopłatne prace sezonowe, np. w rolnictwie⁵⁰. Tym samym ze strony rynku pracy nie wychodzi impuls, który nakłaniałby migrantów do przerywania cyklu przyjazdów-wyjazdów i osiedlenia się w Polsce. Jednocześnie utrzymujące się niekorzystne warunki ekonomiczne w ich państwach pochodzenia również nie pozwalają im na rezygnację z wyjazdów. W konsekwencji tego splotu okoliczności często dochodzi do sytuacji, w której wykwalifikowani imigranci z Ukrainy i Białorusi z przyczyn ekonomicznych podejmują się w Polsce prac poniżej swoich umiejętności (zjawisko *brain waste*)⁵¹.

Innym zjawiskiem powiązaniem z charakterem pracy wykonywanej przez migrantów cyrkulacyjnych jest dominacja **zatrudnienia nielegalnego**, tzw. praca na czarno, ponieważ żadnej ze stron nie zależy na nadmiernym formalizowaniu stosunku pracy⁵². Należy jednak zaznaczyć, że taka sytuacja stawia w korzystniejszej sytuacji pracodawców, którzy nie tylko nie ponoszą dodatkowych kosztów wynikających z zatrudnienia pracownika, takich jak podatki i składki na ubezpieczenie zdrowotne, ale też nie są związani przepisami regulującymi minimalne wynagrodzenie i długość czasu pracy, co umożliwia im dalsze obniżanie kosztów pracy. Można zatem postawić tezę, że chociaż migranci tymczasowi często podejmują prace, których w warunkach istotnego bezrobocia nie chcą podejmować Polacy, to zgadzając się na taką formę zatrudnienia i związane z nią obniżenie wynagrodzeń, dodatkowo zmniejszają atrakcyjność takiego zajęcia. Oczywiście w skali branżowej to obniżenie kosztów pracy przekłada się na wzrost konkurencyjności danej gałęzi. Tym samym za prawdziwe należy uznać stwierdzenie, że bez taniej nielegalnej pracy cyrkulacyjnych migrantów z Ukrainy i Białorusi konkurencyjność polskiego rolnictwa byłaby niższa, a ceny produktów rolno-spożywczych wyższe.

Ukraińcy bez wątplenia stanowią **najliczniejszą grupę** wśród populacji imigranckiej w Polsce. Nie wiadomo jednak dokładnie, ilu obywateli ukraińskich lub pochodzących z Ukrainy przebywa i pracuje obecnie na terenie Polski – dostępne są jedynie dane szacunkowe. Według danych zebranych przez GUS podczas Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań w 2011 r., w Polsce mieszkało 227,4 tys. osób urodzonych na Ukrainie. Ludność ta stanowiła 0,6% wszystkich mieszkańców i 33,7% wszystkich osób urodzonych za granicą zamieszkałych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. W porównaniu z NSP z 2002 r. liczba ludności urodzonej na Ukrainie

⁵⁰ Wystąpienie M. Starczewskiej-Krzysztofek w panelu *Migracje – Konieczność, szansa, czy zagrożenie dla gospodarki krajów Unii Europejskiej* w ramach II Kongresu Demograficznego w: *Polska w Europie – Przyszłość demograficzna. Sesja inauguracyjna*, red. Z. Strzelecki, A. Potrykowska, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2012, s. 232.

⁵¹ M. Hofmann, D. Reichel, *Ukrainian Migration: An analysis of Migration Movements to, through and from Ukraine*, International Centre for Migration Policy Development, Vienna 2011, s. 10.

⁵² J. Segeš Frelak, M. Bieniecki, *op.cit.*, s. 7–8.

znacząco spadła: wtedy wynosiła 309,1 tys.⁵³ Wielkości tych nie można utożsamiać z liczbą ludności ukraińskiej w Polsce, ponieważ w pytaniu o państwo urodzenia proszono o podanie lokalizacji miejsca urodzenia według granic państwowych w chwili przeprowadzania spisu. „W ten sposób w tych 227,5 tys. uwzględniono również wszystkich Polaków urodzonych za czasów II Rzeczypospolitej na ziemiach, które wchodziły wówczas w skład Polski a obecnie znajdują się w granicach Ukrainy”⁵⁴. Wyraźnie przełożyło się to na charakterystykę populacji urodzonej na Ukrainie, jaką można by stworzyć na podstawie danych ze spisu powszechnego, z których wynika, że 87,5% mieszkańców Polski pochodzących z terenów Ukrainy urodziło się w 1945 r. lub wcześniej⁵⁵ – czyli znajduje się w wieku poprodukcyjnym. Tym samym można założyć, że liczba osób urodzonych na Ukrainie, jako procent ludności Polski ogółem, będzie się jeszcze przez jakiś czas względnie szybko zmniejszać. Warto zastanowić się, czy dla uproszczenia nie przyjąć, jako jednej z miar liczby ludności pochodzącej z Ukrainy, że znaczna część z tych 12,5% osób urodzonych na Ukrainie po 1945 r. (tj. ok. 28,6 tys. osób), a mieszkających obecnie w Polsce, to już nie Polacy urodzeni na tzw. Wschodzie, a ukraińscy imigranci.

Migrantami z Ukrainy są najprawdopodobniej również osoby na stałe mieszkające w Polsce, które posiadają obywatelstwo ukraińskie. Zgodnie z danymi Narodowego Spisu Powszechnego takich osób w 2011 r. było 13,4 tys., co stanowiło 24,2% wszystkich osób mieszkających w Polsce na stałe i nieposiadających obywatelstwa polskiego. W porównaniu ze spisem powszechnym przeprowadzonym w 2002 r. liczba ta wzrosła ponaddwukrotnie⁵⁶. Jeżeli uwzględnić w tej mierze rozmiarów imigracji również osoby mieszkające na terenie Polski i posiadające, oprócz obywatelstwa ukraińskiego, również obywatelstwo innego państwa (podwójne lub potrójne), wtedy okazuje się, że liczba osób pochodzących z Ukrainy (lub z Ukrainą silnie związanych) wynosi 15,7 tys., z czego dla 2,3 tys. spośród nich jednym z obywatelstw jest polskie⁵⁷.

Dane o liczbie migrantów z Ukrainy można też czerpać ze statystyk prowadzonych przez Urząd do Spraw Cudzoziemców. Wynika z nich, że w latach 2008–2013 liczba

⁵³ Tabela 3.1. *Ludność według kraju urodzenia w latach 2002 i 2011*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2013, s. 75.

⁵⁴ Z. Brunarska, *Ukraińscy migranci w Polsce: sytuacja obecna*, w: Z. Brunarska, M. Grotte, M. Lesińska, *Migracje obywateli Ukrainy do Polski w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego: stan obecny, polityka, transfery pieniężne*, Center of Migration Research Working Papers, nr 60/118, Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 7.

⁵⁵ Tabela 3.2. *Urodzeni za granicą według roku i kraju urodzenia*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Ludność. Stan i struktura...*, op.cit., s. 79.

⁵⁶ Tabela 3.3. *Ludność według kraju pierwszego obywatelstwa w latach 2002 i 2011*, w: *Ibidem*, s. 82.

⁵⁷ Tabela 3.4. *Ludność z obywatelstwem obcym z uwzględnieniem obywatelstwa podwójnego i potrójnego w 2011 roku – wybrane kraje obywatelstwa*, w: *Ibidem*, s. 87.

obywateli Ukrainy posiadających ważne karty pobytu w Polsce wzrosła o 60,5%. O ile w 2008 r. karty pobytu w Polsce posiadało ok. 22,8 tys. Ukraińców⁵⁸, to w 2013 r. było ich już 37,7 tys., z czego prawie 18 tys. osób otrzymało pozwolenie na osiedlenie się, a niewiele ponad 17 tys. miało prawo pobytu na czas określony⁵⁹. Jednak ta mocno osiadła grupa imigrantów ukraińskich w Polsce jest w swoim charakterze bardziej zbliżona do mniejszości ukraińskiej w Polsce, a tym samym w gruncie rzeczy bliżej jej pod wieloma względami do Polaków niż do mieszkańców Ukrainy. W związku z tym, tak jak Polacy, właściwie nie utrzymuje ona kontaktów z największą grupą imigrantów ukraińskich w Polsce – migrantami wahadłowymi (cyrkulacyjnymi)⁶⁰.

Kolejną miarą tego, jak wielu migrantów z Ukrainy przebywa na terenie Polski, mogą być statystyki dotyczące rynku pracy prowadzone przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, które rejestruje zezwolenia na pracę oraz oświadczenia o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi⁶¹. W 2013 r. takich oświadczeń zarejestrowano 235,6 tys., z czego 217,6 tys. dotyczyło obywateli Ukrainy. Większość z nich zatrudniona miała być w rolnictwie (53,6%) i budownictwie (11,9%). Pracodawcy przewidywali, że czas zatrudnienia będzie w praktycznie wszystkich przypadkach (94%) wynosił od 3 do 6 miesięcy⁶². Dwa lata wcześniej, w 2011 r., liczba oświadczeń (239,6 tys.) wystawionych dla obywateli Ukrainy kształtowała się na nieznacznie niższym poziomie niż w 2013 r. Odmienne przedstawiała się struktura zatrudnienia: udział rolnictwa był porównywalny (52,7%), ale udział budownictwa prawie dwukrotnie wyższy (21,2%). Podobnie jak w 2013 r., przewidywana długość zatrudnienia w większości wypadków (80%) miała wynosić od 3 do 6 miesięcy⁶³.

⁵⁸ Z. Brunarska, *op.cit.*, s. 9.

⁵⁹ Tabela 23. Liczba osób, które posiadają ważne karty pobytu wg obywatelstwa i rodzaju zezwolenia (stan na 9.12.2013 r.), w: Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Wstępne zestawienie liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2013 r.*, <http://www.udsc.gov.pl/files/statystyki/biuletyn/2013.xls>, dostęp 8.06.2014.

⁶⁰ Z. Brunarska, *op.cit.*, s. 8.

⁶¹ Obywatele Republiki Armenii, Republiki Białoruś, Republiki Gruzji, Republiki Mołdowy, Federacji Rosyjskiej i Ukrainy mogą być zatrudniani bez dodatkowych formalności – na podstawie oświadczenia pracodawcy złożonego w Urzędzie Pracy – w dowolnej branży na okres do 6 miesięcy w ciągu 12 miesięcy. Oświadczenie stanowi także podstawę do wydania wizy, por. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 20 lipca 2011 r. w sprawie przypadków, w których powierzenie wykonywania pracy cudzoziemcowi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest dopuszczalne bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę, Dz. U. 2011, nr 155, poz. 919.

⁶² Liczba i struktura oświadczeń zarejestrowanych przez powiatowe urzędy pracy w roku 2013, w: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki: oświadczenia – rok 2013*, http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Analizy%20i%20raporty/cudzoziemncy%20pracujacy%20w%20polsce/Oswiadczenia_2013.xlsx, dostęp 8.06.2014.

⁶³ Liczba i struktura oświadczeń zarejestrowanych przez powiatowe urzędy pracy w roku 2011, w: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki: oświadczenia – rok 2011*, http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Analizy%20i%20raporty/cudzoziemncy%20pracujacy%20w%20polsce/oswiadczenia_2011.xlsx, dostęp 8.06.2014.

Należy podkreślić, że również statystyki MPiPS mogą stanowić jedynie podstawę szacunków dla określenia liczby imigrantów z Ukrainy – nie są one źródłem dokładnych danych. Wynika to z kilku powodów. Po pierwsze, statystyki MPiPS nie obejmują osób pracujących nielegalnie. Po drugie, jedna osoba – jeżeli pracuje u kilku pracodawców lub w ciągu roku wystawione zostaną na nią np. dwa oświadczenia – może zostać kilkukrotnie ujęta w rejestrach. Po trzecie, w szacowaniu liczby imigrantów przybyłych do Polski na podstawie oświadczeń trzeba uwzględnić również wszelkiego rodzaju praktyki niezgodne z prawem, jak np. handel oświadczeniami. Po czwarte, MPiPS zbiera informacje o oświadczeniach, a nie o wydanych na ich podstawie wizach⁶⁴ – część osób, na które zostały wystawione oświadczenia, ostatecznie nie decyduje się na przyjazd do Polski, a w pewnej liczbie przypadków konsulaty uznają, że oświadczenie nie stanowi wystarczającej podstawy do wydania wizy⁶⁵.

Liczbę migrantów, przede wszystkim cyrkulacyjnych, zarówno pracujących legalnie, jak i podejmujących pracę nielegalnie, można szacować także na podstawie liczby wiz wystawionych przez polskie placówki dyplomatyczne na Ukrainie. W 2011 r. obywatele Ukrainy otrzymali ponad 500 tys. wiz, z czego 16% związanych było z pracą, 21% z prowadzeniem działalności gospodarczej, a 1% z edukacją. Reszta mieściła się w kategorii inne⁶⁶. W 2012 r. liczba wiz wystawionych na Ukrainie przez polskie placówki dyplomatyczne zbliżyła się do 600 tys., jednak proporcje pozostały praktycznie niezmienione: 14% związanych było z pracą, 20% z prowadzeniem działalności gospodarczej, 1% z edukacją, a reszta mieściła się w kategorii „inne”⁶⁷. Z kolei w 2013 r. na Ukrainie wydano ponad 660 tys. polskich wiz, a proporcje były takie same jak w latach wcześniejszych⁶⁸. Niestety, również dane dotyczące liczby wydanych wiz nie dają precyzyjnej odpowiedzi na pytanie o liczbę imigrantów ekonomicznych z Ukrainy. Przykładowo, trudnym zadaniem jest określenie, jaki odsetek osób, które otrzymały wizę turystyczną, zdecyduje się na nielegalne zatrudnienie w Polsce. Co więcej, nie można stwierdzić, jaka ich część postanowi nie wracać na Ukrainę. Wreszcie, pewien odsetek osób posiadających wizę umożliwiającą podjęcie pracy, ostatecznie nie przyjedzie do Polski lub zostanie zatrzymany przez służby graniczne.

Danych zebranych z powyższych źródeł nie można zsumować, aby w ten sposób otrzymać informację o rozmiarach imigracji ukraińskiej do Polski. Jednak zestawienie

⁶⁴ Z. Brunarska, *op.cit.*, s. 11–12.

⁶⁵ J. Segeš Frelak, M. Bieniecki, *op.cit.*, s. 4.

⁶⁶ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Raport Polskiej Służby Konsularnej za 2011 rok*, Warszawa 2012, s. 43–44.

⁶⁷ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Raport Polskiej Służby Konsularnej za 2012 rok*, Warszawa 2013, s. 39–40.

⁶⁸ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Raport Polskiej Służby Konsularnej za 2013 rok*, Warszawa 2014, s. 41.

ich, jak dokonane w tym opracowaniu, pomaga wyjaśnić, skąd bierze się tak duży rozdzźwięk między poszczególnymi próbami oceny liczby imigrantów – zwłaszcza tych pracujących nielegalnie – z Ukrainy w Polsce. Według różnych ocen, szacowana liczba Ukraińców nielegalnie pracujących w Polsce waha się w przedziale od 100 tys. do 1 mln, najczęściej jednak podaje się liczbę 200–300 tys. osób⁶⁹. Skorygowanie liczby imigrantów pracujących legalnie (w tym Ukraińców osiadłych w Polsce na stałe) o ten szacunek daje wartość ok. 400 tys. osób.

* * *

Przeprowadzona analiza sytuacji demograficznej Polski, ze szczególnym uwzględnieniem emigracji i imigracji po 2004 r. i jej konsekwencji społeczno-ekonomicznych, daje podstawy do sformułowania pewnych **wniosków** końcowych.

Problematyka ekonomicznego kontekstu przemian demograficznych jest coraz częściej przywoływana w polskiej i światowej literaturze na gruncie różnych dyscyplin nauki. Zarówno w pracach naukowych, jak i w prasie popularno-naukowej i codziennej, zwraca się uwagę na długookresowe skutki przemian demograficznych o zróżnicowanym charakterze – społecznym, gospodarczym, politycznym i kulturowym. Można zastanowić się, jakie są przyczyny takiego zainteresowania, pierwotne i wtórne. W wielu państwach na świecie współczynniki demograficzne dotyczące przykładowo struktury wieku czy dzietności kobiet, są zdecydowanie bardziej korzystne niż w Polsce. Jednakże w państwach tych, np. w Indonezji, Tajlandii, na Filipinach, w Nigerii, Brazylii, nie traktuje się takiego stanu jako „wyraźnego sukcesu”, lecz raczej jako problem do rozwiązania (niekoniecznie w sposób znany z ChRL). Dlaczego tak się dzieje?

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że znaczenie „problematyki rozwoju demograficznego, uwarunkowań demograficznego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz społeczno-ekonomicznych następstw rozwoju demograficznego czy wreszcie wzajemnych związków obu sfer rozwojowych” wzrosło w przestrzeni publicznej wraz z uświadomieniem sobie, że era „obfitości czynnika ludzkiego w procesach gospodarczych”, szczególnie w państwach wysoko rozwiniętych, ustąpiła miejsca erze jego deficytu. To pobudziło wysiłek badawczy, podejmowany również przez polskich naukowców, ukierunkowany na analizę relacji między rozwojem demograficznym i gospodarczym. Prognozy demograficzne z pierwszej dekady XXI w. – zarówno w ujęciu globalnym, jak i w odniesieniu do poszczególnych ugrupowań

⁶⁹ Por. Z. Brunarska, *op.cit.*, s. 13; V. Gumińska, *Imigranci zatrudnieni w Polsce po wstąpieniu Polski do UE*, „Master of Business Administration” 2010, nr 2(103), s. 82.

regionalnych⁷⁰ i państw – są coraz bardziej pesymistyczne⁷¹. Jednocześnie zmiany demograficzne zachodzące we współczesnym świecie są coraz głębsze. W efekcie „ich racjonalne uwzględnianie w polityce demograficzno-gospodarczej stanowi jedno z najtrudniejszych obecnie wyzwań w skali globalnej i lokalnej”⁷². Oznacza to, że dzisiejszy i przewidywany potencjał demograficzny państw odgrywa ważną rolę zarówno dla samych państw, określając warunki brzegowe ich rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i dla ich otoczenia międzynarodowego w skali regionu i świata. Są jednak na świecie przykłady państw bardzo bogatych o „złej” strukturze demograficznej i z niewielką liczbą ludności, a są również takie, w których sytuacja demograficzna jest wskaźnikowo „dobra”, liczące 100 mln i więcej ludności, a mimo to drastycznie ubogie i gospodarczo nierozwinięte. Czy jest jakiś „złoty środek” w sprostaniu wyzwaniom demograficznym i czy są przykłady państw, które sobie dobrze w tym względzie poradziły?

Analiza przemian demograficznych i społecznych zachodzących współcześnie w Polsce prowadzi do wniosku, że znajduje się ona w fazie przejściowej: z jednej strony występują zjawiska typowe dla względnie ubogich państw rozwijających się, w których głównym problemem jest nadwyżka siły roboczej, a z drugiej strony występują procesy typowe dla państw wysoko rozwiniętych, jak duża imigracja ekonomiczna i starzenie się społeczeństwa. Sytuacja ta prowadzi do konieczności opracowania pakietu wszechstronnych działań – m.in. celowej, świadomej oraz systematycznie wdrażanej i aktualizowanej polityki ludnościowej, powiązanej z polityką migracyjną i zatrudnienia, a także z przyjęciem modelu dalszego rozwoju gospodarczego – które umożliwią przezwycięzenie kryzysu demograficznego przy zachowaniu tendencji wzrostowej gospodarki. Należy przy tym podkreślić, że specyficzne połączenie czynników, z jakim mamy do czynienia w Polsce, uniemożliwia prostą replikację działań podjętych w innych państwach. Niezbędne będzie przygotowanie własnych rozwiązań dostosowanych do warunków polskich, inspirowanych polityką prowadzoną gdzie indziej, a także m.in. akceptacja nieuchronnego odejścia od modelu społeczeństwa homogenicznego etnicznie i religijnie.

⁷⁰ Przez ugrupowania regionalne w tym kontekście można rozumieć m.in. Unię Europejską i Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju.

⁷¹ Z. Strzelecki, *Przyszłość demograficzna Polski w Unii Europejskiej. Rzeczywistość czy mit?*, w: *Współczesne problemy demograficzne. Rzeczywistość i mity. Ujęcie krajowe, regionalne i globalne*, red. J. Osiński, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011, s. 13.

⁷² E. Mączyńska, *Przełom cywilizacyjny a wzrost gospodarczy. Niedoceniane aspekty demograficzne*, „Biuletyn” 2010, nr 55, Rządowa Rada Ludnościowa, s. 19.

Bibliografia

- Brunarska Z., *Ukraińscy migranci w Polsce: sytuacja obecna*, w: Brunarska Z., Grotte M., Lesińska M., *Migracje obywateli Ukrainy do Polski w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego: stan obecny, polityka, transfery pieniężne*, Center of Migration Research Working Papers, nr 60/118, Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- Dz. U. 2011, nr 155, poz. 919.
- Eurostat, *Population Projections 2010–2060*, 8 June 2011, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-08062011-BP/EN/3-08062011-BP-EN.PDF, dostęp 8.06.2014.
- Główny Urząd Statystyczny, http://old.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-1058.htm, dostęp 8.06.2014.
- Główny Urząd Statystyczny, *Informacja o badaniach zasobów imigracyjnych w Polsce w 2008 r.*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosc/informacja-o-badaniach-zasobow-imigracyjnych-w-polsce-w-2008-r-1,1.html>, dostęp 8.06.2014.
- Główny Urząd Statystyczny, *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004–2012*, 7.10.2013, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosc/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-emigracji-z-polski-w-latach-20042012,2,6.html>, dostęp 8.06.2014.
- Główny Urząd Statystyczny, *Materiały na temat prognozy ludności dla Polski na lata 2008–2035*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/>, dostęp 8.06.2014.
- Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności – NSP 2011*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/narodowy-spis-powszechny-ludnosc-i-mieszkan-2011/migracje-zagraniczne-ludnosc-nsp-2011,1,1.html>, dostęp 8.06.2014.
- Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2013, http://stat.gov.pl/download/cps/rde/xbcr/gus/L_migracje_zagraniczne_ludnosc_NSP2011.pdf.
- Główny Urząd Statystyczny, *Poprawa jakości i dostępności statystyki migracji zagranicznych*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosc/poprawa-jakosci-i-dostepnosci-statystyki-migracji-zagranicznych,5,1.html>, dostęp 8.06.2014.
- Główny Urząd Statystyczny, *Prognoza ludności Polski na lata 2008–2035*, 25.07.2008, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_prognoza_ludnosc_PL_2008-2035.pdf, dostęp 8.06.2014.
- Główny Urząd Statystyczny, *Raport finalny w ramach Projektu Nr 12 „Poprawa jakości i dostępności statystyki migracji zagranicznych”*, Warszawa grudzień 2007.
- Główny Urząd Statystyczny, *Raport z wyników: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2012, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lud_raport_z_wynikow_NSP2011.pdf, dostęp 8.06.2014.
- Główny Urząd Statystyczny, *Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2013 r. Stan w dniu 31 XII*, Warszawa 2014, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stand-i-struktura-ludnosc-i-oz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-w-2013-r-stand-w-dniu-31-xii,6,12.html>, dostęp 8.06.2014.

- Główny Urząd Statystyczny, *System badań migracji zagranicznych w Polsce*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosci/system-badan-migracji-zagranicznych-w-polsce,7,1.html>.
- Grabowska-Lusińska L., Okólski M., *Migracja z Polski po 1 maja 2004 r.: jej intensywność i kierunki geograficzne oraz alokacja migrantów na rynkach pracy krajów Unii Europejskiej*, Center of Migration Research Working Papers, Warsaw, March 2008, nr 33/91, <http://www.migracje.uw.edu.pl/download/publikacja/608/>.
- Gumińska V., *Imigranci zatrudnieni w Polsce po wstąpieniu Polski do UE*, „Master of Business Administration” 2010, nr 2(103).
- Hofmann M., Reichel D., *Ukrainian Migration: An Analysis of Migration Movements to, through and from Ukraine*, International Centre for Migration Policy Development, Vienna 2011.
- Iglicka K., *Migracje długookresowe i osiedleńcze z Polski po 2004 roku – przykład Wielkiej Brytanii. Wyzwania dla statystyki i demografii państwa*, Centrum Stosunków Międzynarodowych, „Raporty i analizy” 2011, nr 5.
- Iglicka K., *Powroty Polaków po 2004 roku. W pętli pułapki migracji*, Scholar, Warszawa 2010.
- Kostrzewa Z., Szałtys D., *Wpływ emigracji na rozwój demograficzny Polski*, w: *Migracje zagraniczne a polityka migracyjna*, red. Szymborski J., Potrykowska A., Biuletyn RPO – Materiały nr 66, Zeszyty Naukowe, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2009, http://www.brpo.gov.pl/sites/default/files/Biuletyn_RPO_Materialy_nr_66_-_Migracje_zagraniczne_a_polityka_rodzinna.pdf, dostęp 8.06.2014.
- Libanova E., Małynowska O., *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report: Ukraine*, Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V on behalf of the European Commission DG Employment, Social Affairs and Inclusion, April 2012.
- Liczba i struktura oświadczeń zarejestrowanych przez powiatowe urzędy pracy w roku 2013*, w: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki: oświadczenia – rok 2013*, http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Analizy%20i%20raporty/cudzoziemcy%20pracujacy%20w%20polsce/Oswiadczenia_2013.xlsx, dostęp 8.06.2014.
- Liczba i struktura oświadczeń zarejestrowanych przez powiatowe urzędy pracy w roku 2011*, w: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki: oświadczenia – rok 2011*, http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Analizy%20i%20raporty/cudzoziemcy%20pracujacy%20w%20polsce/oswiadczenia_2011.xlsx, dostęp 8.06.2014.
- Mączyńska E., *Przełom cywilizacyjny a wzrost gospodarczy. Niedoceniane aspekty demograficzne*, „Biuletyn” 2010, nr 55, Rządowa Rada Ludnościowa.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Raport Polskiej Służby Konsularnej za 2011 rok*, Warszawa 2012.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Raport Polskiej Służby Konsularnej za 2012 rok*, Warszawa 2013.

- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Raport Polskiej Służby Konsularnej za 2013 rok*, Warszawa 2014.
- Rządowa Rada Ludnościowa, *Sytuacja demograficzna Polski: raport 2010–2011*, Warszawa 2011, s. 182–187, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/bip/BIP_raport_2010-2011.pdf, dostęp 8.06.2014.
- Rządowa Rada Ludnościowa, *Założenia polityki ludnościowej Polski. Projekt*, Warszawa, luty 2013, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/bip/BIP_zalozenia_polityki_ludnosciowej_Polski_2013_projekt_luty_2013.pdf, dostęp 8.06.2014.
- Segeš Frelak J., Bieniecki M., *Czy wprowadzać mechanizmy integracyjne dla cudzoziemców pracujących w Polsce sezonowo?*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2012.
- Starczewska-Krzysztofek M., wystąpienie w panelu *Migracje – Konieczność, szansa, czy zagrożenie dla gospodarki krajów Unii Europejskiej* w ramach II Kongresu Demograficznego w: *Polska w Europie – Przyszłość demograficzna. Sesja inauguracyjna*, red. Strzelecki Z., Potrykowska A., Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2012.
- Strzelecki Z., *Przyszłość demograficzna Polski w Unii Europejskiej. Rzeczywistość czy mit?*, w: *Współczesne problemy demograficzne. Rzeczywistość i mity. Ujęcie krajowe, regionalne i globalne*, red. Osiński J., Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011.
- Tabela 1. Porównanie prognozy GUS z prognozami Eurostatu i ONZ, w: Główny Urząd Statystyczny, *Prognoza ludności na lata 2008–2035*.
- Tabela 13. *Imigranci przebywający w Polsce czasowo powyżej 3 miesięcy według obywatelstwa i przyczyn imigracji*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności – NSP 2011*.
- Tabela 23. *Liczba osób, które posiadają ważne karty pobytu wg obywatelstwa i rodzaju zezwolenia (stan na 9.12.2013 r.)*, w: Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Wstępne zestawienie liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2013 r.*, <http://www.udsc.gov.pl/files/statystyki/biuletyn/2013.xls>, dostęp 8.06.2014.
- Tabela 3. *Rozwój i zmiany w strukturze ludności w latach 1950–2013*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Struktura ludności do 2013 r.*, dostęp 8.06.2014.
- Tabela 3.1. *Ludność według kraju urodzenia w latach 2002 i 2011*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2013.
- Tabela 3.2. *Urodzeni za granicą według roku i kraju urodzenia*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2013.
- Tabela 3.3. *Ludność według kraju pierwszego obywatelstwa w latach 2002 i 2011*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2013.
- Tabela 3.4. *Ludność z obywatelstwem obcym z uwzględnieniem obywatelstwa podwójnego i potrójnego w 2011 roku – wybrane kraje obywatelstwa*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2013.

Tabela 6. *Imigranci przebywający w Polsce czasowo powyżej 3 miesięcy według czasu przebywania oraz płci i kraju obywatelstwa*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Migracje zagraniczne ludności – NSP 2011*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/narodowy-spis-powszechny-ludnosc-i-mieszkan-2011/migracje-zagraniczne-ludnosc-nsp-2011,1,1.html>, dostęp 8.06.2014.

Tabela 7. *Dzietność kobiet w latach 1960–2013*, w: Główny Urząd Statystyczny, *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2013.

United Nations, *World Population Prospects: The 2008 Revision*, vol. 1, Comprehensive Tables, New York 2009, <http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/trends/population-prospects.shtml>; United Nations, *World Population Prospects: The 2012 Revision*, <http://esa.un.org/wpp/>, dostęp 8.06.2014.

Ustawa z dn. 14 lipca 2006 o wjeździe na terytorium RP, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich UE i członków ich rodzin, Dz.U.06.144.1043 z późn. zm.

Wiśniewski J., Duszczyk M., „*Emigrować i wracać*”. *Migracje zarobkowe Polaków po 1 maja 2004 r.*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, wrzesień 2006, <http://www.isp.org.pl/file/s/2572839620196337001163156302.pdf>, dostęp 8.06.2014.